

review as cultural context figure, representing the substitution of existing sense by hidden one, and fixing the interruption of common perception or communication and intention to sense creation renewal. The transformation of sense in different cultural paradigms allows revealing of such fundamental features of ironical discourse as reflectivity, contrariety, axiology. The article is devoted also to axiological dimension of irony as cultural universal term.

Keywords: *cultural universal term, irony, reflectivity, contrariety, axiology*

УДК 1:304.44

РЕМІНІСЦЕНЦІЯ МІСЬКОГО КОДУ У ТРАНСФОРМАЦІЯХ ЗАХІДНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Т. М. МИСЮРА, кандидат філософських наук,
доцент кафедри культурології,
ORCID 2102 1409 1612 0106

**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**

Анотація. *Стаття присвячена аналізу урбаністичного середовища. Розглядає новоєвропейські конотації у культурному бутті західного міста. Наскільки міське населення зростає, – чисельно, за простором, значенням і життєвим змістом – настільки й слабшає його безпосередня внутрішня єдність; одночасно з цим індивід отримує свободу діяльності більшою мірою, ніж її давала первинна ревнива замкненість, і стає своєрідним і винятковим, чому сприяє розподіл праці у групі, що розрослася.*

Ключові слова: *міська культура, міщанин, торгівля, економія як добродієність, квінтесенція світогляду*

Актуальність. Середньовічна цивілізація Заходу не створює підстав для формування міської культури. Місто неначе не існує для християнства. А християнин не орієнтується у реальній топографії міста, тому що блукає у пошуках «божого граду» (Блаженний Августин).

Як справедливо зазначає В. Зомбарт, перші середньовічні міста залишаються великими селами. Тобто йдеться спочатку про кількісне збільшення цієї форми поселення. Але якісний стрибок стає можливим не за збільшення кількості будинків або населення протоміст, основою для виникнення нового міста західного типу стає прогрес у розподілі праці.

Аналіз досліджень і публікацій. Обґрунтування процесу творення міст як наслідку розподілу праці містяться у роботах К. Маркса, М. Вебера, Г. Зіммеля. Зомбарт В. аналізує – капіталістичне підприємництво, рушієм якого є буржуазна особистість, представлена двома протилежними початками – підприємницьким духом і міщанським духом. Дослідженню античного грецького полісу присвячено роботи Ю. В. Андреева. Ястребицкая А. Л. розглядає середньовічне місто як економічний, адміністративний, соціальний та культурний феномен.

Мета роботи полягає у розгляді процесу творення новоєвропейського урбаністичного середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зіммель Г. вважає, що розподіл праці є визначальною формою об'єктивування культури та її провідної форми – міської культури: «Розвиток сучасної культури характеризується перевагою того, що можна було б назвати об'єктивним духом, над духом суб'єктивним; це означає: у мові та праві, у техніці та мистецтві, у науці та предметах домашнього ужитку знаходиться дух, за щоденним зростанням якого суб'єкт встигає далеко не завжди, а часто відстає від нього. Така різниця є головним результатом зростаючого розподілу праці, тому що останній вимагає від особи усе більш одноманітної роботи, що при вищому своєму розвитку дуже часто знищує особистість як ціле» [4]. У роботі «Велике місто і духовне життя» він послідовно розробляє логіку об'єктивування сучасної західної культури з урахуванням її міської форми здійснення, її зумовленість історичною формою розподілу праці (розподіл праці у європейській цивілізації з часом досягає таких глобальних масштабів, що охоплює навіть найбільш буденні сфери повсякденності, стає курйозною у своїх проявах. Так, у Парижі XIX століття процвітала професія «чотирнадцятого», тобто людина спеціалізувалася на тому, щоб бути обіднім гостем, яких у ті часи зазвичай мало було бути не менше чотирнадцяти.

Якщо у античному суспільстві основою громадського багатства була концентрація сили рабської праці, з чим пов'язана соціальна основа як виникнення міської культури, так і її занепаду, – то у середньовіччі диференціація соціальних практик стає стимулом цього процесу. «При вільній праці розподіл праці розвивається разом з розширенням ринку: зовнішнього – шляхом географічного розширення сфери обміну, і внутрішнього – шляхом збільшення числа споживачів. Тому городяни прагнуть зруйнувати кріпосне господарство, втягнувши кріпаків у сферу вільного обміну» – пише М. Вебер [3, с. 376].

Опозиція місто-село стає характерною для пізнього середньовіччя. Люди позбавляються вузьких станових меж та феодалських форм закріпачення. Місто стає тим новим культурним простором, де попередні закони не діють. Не безпосередній примус, а нова історична форма громадського зв'язку утворюють квінтесенцію європейської історії. Сфера соціального обміну і похідне від неї «грошове господарство» (Г. Зіммель) стають універсальним зв'язком нового типу соціуму, «загальним еквівалентом» (К. Маркс) усіх громадських стосунків.

У пізньому середньовіччі складаються три влади: королівська, церковна і торговельна, зі своїми інститутами. Перша формується при дворах і характеризує придворне суспільство, роль якого у цивілізаційному процесі неймовірна (вона була досліджена у роботах Н. Еліаса) [6, с. 78]. Духовний стан був не менш важливим і відіграв велику культуруутворюючу та ідеологічну роль, але феодалська і релігійна субкультури, представлені першими двома станами, були пануючими «в цивілізації середньовічного Заходу» (Ж. Ле Гофф). Останній – торговельний стан – зробив європейські поселення, де знаходилися центри монополії влади, справжніми містами й агентами розвитку нової історичної форми культури. На початку свого історичного розвитку міська еліта була нечисленною. Наприкінці середніх віків і на початку Нового часу європейські торговельні та ремісничі міста (зокрема, італійські, з якими пов'язані первинні успіхи Ренесансу) відрізнялися відносно малою кількістю представників правлячої верхівки, у розпорядженні якої були зосереджені основні «багатства міста» [4, с.38].

У якісному відношенні роль торговельного стану може бути охарактеризована як комунікативна. Саме цей стан виявив взаємний зв'язок і переплетення інтересів різних прошарків, які спочатку були абсолютно розділеними. Тому, наприклад, лицар, що дотримується етикету щодо благородних дам, не був зобов'язаний дотримуватися його щодо представниць нижчих станів. По суті справи, люб'язним до представників усіх прошарків суспільства (за винятком незаможних) стає вперше купець, що створює нові простори цивілізації, у яких перехрещується і взаємодіє раніше розділене та роз'єднане.

Ринок і торгівля функціонували у середині міста, але фактично місця торгівлі виявилися перехрестями шляхів з різних міст і країн. Так «Ганза» була однією з перших потужних торговельних спілок, заснування якої сталося у 1161 році і до якої входили Генуя, Венеція, Лондон, Париж та інші. Пристрасть до наживи і підприємництво отруїли серця людей, але розсунули горизонти світу.

Агенти нових громадських стосунків виступили творцями та носіями нового «капіталістичного духу», дослідженню якого присвячені праці М. Вебера і В. Зомбарта. Ця історична форма духу передусім реалізувалася у новій формі станової моралі. Зомбарт В. досліджував різноманітність конотацій міщанських добродетелей та їх носіїв буржуа – жителів міст: «У тому, що ми нині позначаємо як капіталістичний дух, міститься, окрім підприємницького духу й інстинкту наживи, ще безліч інших душевних особливостей, з яких певний комплекс я об'єдную у поняття міщанських добродетелей. Під ними я розумію всі ті переконання та принципи (і поведінку, і вчинки, що спрямовуються ними), які разом складають добродетельного громадянина й батька сімейства, солідну і «обачну» ділову людину. Говорячи інакше, у кожному сформованому капіталістичному підприємстві, у кожному буржуа сидить «міщанин» [5, с. 403]. Коли стан буржуа буде достатньо сформованим і вони усвідомлять власні претензії на владу, у тому числі, необхідність монополії на культурний капітал, тоді «міщанин у дворянстві» стане фігурою карикатурною. Доки ціннісні орієнтації міщан у стані становлення, то пафос їх добродетелі полягає у дистанціюванні від «лихої вдачі» (А. Канарський) лицарів.

Зомбарт В. вважає, що у своїй цілісності натури «міщанин» уперше зустрічається у Флоренції близько кінця XIV століття: протягом треченто народжується новий тип культурного буття людини. Під «міщанином» він розуміє зовсім не пересічною жителя міста і не будь-якого купця і ремісника, але своєрідне явище, яке ще тільки розвивається на підставі нової міської культури. Міщанин – це «людина з абсолютно особливим складом душі», який характеризує «тип, а не стан».

Дескрипцію сформованого (здійснено-досконалого) типу «міщанина» Зомбарт знаходить у творах Л. Б. Альберті, які є найціннішим джерелом суджень щодо характеру духу цієї, найбільш ранньої епохи міщанського світогляду. У його творчості особливе місце посідають знамениті книги про управління сім'єю (*Del governo della famiglia*), у яких міститься вже все те, що Д. Дефо і Б. Франклін подали пізніше англійською мовою.

З цих робіт В. Зомбарт виділяє дві групи переконань: ті, які відносяться до внутрішнього влаштування господарства і ті, які призначені для регулювання стосунків господарюючих суб'єктів та клієнтів, зокрема, і зовнішнього світу, у цілому. Перший комплекс суджень позначається назвою «Святої господарності», другий – досліджується під рубрикою «ділової моралі» [5, с. 440].

«Свята господарність» означає те, що міщанин, як новий тип людини, примушує події господарського життя переступати поріг своєї свідомості; що він піклується про господарські проблеми, не соромиться говорити про них як про щось брудне; навіть вихваляється своїми господарськими справами. Це було нечуваною інновацією – небідна людина, яка робить проблеми господарювання предметом своїх роздумів!

У Альберті мова йшла про те, як раціоналізувати господарювання, тобто передбачалося встановлення розумного співвідношення між прибутками і витратами, отже, формувалося особливого роду мистецтво економії [2, с. 323]. Ця банальна установка для сучасної людини припускала принципову відмову від усіх правил сеньйорального влаштування життя. Господарство сеньйора було витратним: стільки було треба для ведення належного способу життя його громадського стану, а стільки він марнотратив; отже, він повинен був мати стільки ж прибутків.

Це витратне господарство перетворюється у буржуа на прибуткове. *Credo* кожного доброго «міщанина», девіз Нового часу, квінтесенція світогляду усіх буржуа подається Альберті так: «Утримайте це у пам'яті, сини мої: ніколи не давайте вашим витратам перевищити ваші прибутки».

Іншою інноваційною ідеєю, виділеною В. Зомбартом та у роботах Альберті, стає теза про економізацію господарювання. Ідея збереження з'явилася у світі. І знову-таки не вимушеного, а добровільного збереження, збереження не як нужди, а як добродітності. Бережливий хазяїн стає тепер ідеалом навіть багатих, оскільки він стає міщанином [5, с. 348].

Альберті подає схему відносної важливості окремих витрат: 1. Витрати на їжу і одяг: вони потрібні; 2. Інші витрати; з них: а) деякі також потрібні; це ті, які, якщо не будуть зроблені, можуть зашкодити іміджу у суспільстві, реноме сім'ї: це витрати на підтримку будинку, сільської вілли та ділового приміщення у місті (*bottega*); б) інші, яких, правда, можна і не робити, але які, все ж, по суті, не є негожими: якщо їх роблять, то насолоджуються, якщо їх не роблять, то не мають ніякого збитку; сюди відносяться витрати на упряжку, на книги, на розпис лоджії і таке інше; в) нарешті, існують витрати, які цілком заслуговують на засудження, які є божевільними (*razze*): це витрати на людей, на харчування клієнтів (знову прихована злість проти всього сеньйорального) [2, с. 352].

Альберті також виділяє двох смертельних ворогів міщанина – це марнотратство і неробство. Неробство губить тіло і дух. Від неробства походять безчестя і ганьба (*disonore et infamia*). Душа нероб завжди була джерелом усіх вад. Немає нічого настільки шкідливого і такого згубного [2, с. 363].

Але у сформовану економізацію господарства входить не лише збереження (його можна було б назвати економією матерії), але також і корисний розподіл діяльності та доцільне використання часу, входить те, що б можна було позначити як економію сил.

Ренесансний тип утилітаризму розробляється також у роботах Л. Валла та інших класиків філософії цієї епохи. Він стає загальнокультурною установкою цієї епохи. Але спосіб прояву цієї загальнокультурної очевидності не є рівномірним та однорідним. У першу чергу, вона проявляється у містах як носіях і осередках нового типу культури, тоді як село залишається середовищем феодального консерватизму. Сама нерівномірність культурного розвитку є характеристикою буржуазної культури, у якій потенціал протиріч і

градус конфліктів стає набагато виразнішим. Але утилітаризм і раціоналізація стають не лише ідеалами моральної сфери, але загальнокультурними установками. Усі вони, кінець кінцем, є породженням стихії міського ринку.

Ринок – це особлива територія. Там культивувалися зовсім інші почуття, ніж у духовних осередках (церквах, притулках, богадільнях, лікарнях): агресія, конкуренція, заздрість, помста. Специфікою нового духу західного міста В. Зіммель вважає замкненість, відособленість: «ця замкнутість, з пануючою у ній прихованою відразою, є знову-таки лише форма або зовнішність набагато загальнішої духовної суті великого міста. Справа у тому, що воно дає індивідові таку особисту свободу і у таких великих розмахах, що тут навряд чи можлива жодна аналогія з іншої сфери. Це може бути редуковано до однієї з дуже типових тенденцій розвитку громадського життя, до однієї з небагатьох тенденцій, для яких можна знайти приблизно загальну формулу» [4].

Хоча «повітря міста робить людей вільними (Stadtluft macht frei)», – як свідчить стара німецька приказка, – але місто далеко не завжди відкрите прибульцям, як це часто здається. Дослідник духу великого міста підкреслює, що «якби безперервним зовнішнім стосункам з безліччю людей відповідала б сама кількість внутрішніх реакцій, як у маленькому місті, де знаєш майже кожного зустрічного і до кожного маєш безпосереднє відношення – якби це було так, внутрішній світ розпався б на атоми, і душевні стосунки були б просто неможливими. Частково – це психологічна обставина, частково – право на недовіру до елементів життя великого міста, що швидко проходять повз нас, ледь зачіпаючи нашу увагу, змушуючи нас до тієї замкненості, внаслідок якої ми часто не знаємо навіть на вигляд своїх давніх сусідів, замкненості, яка нерідко змушує мешканця маленького міста вважати нас холодними і бездушними» [4, с. 28]. В. Зіммель пише, що в глибині цієї зовнішньої замкненості лежить не лише байдужість, але, більшою мірою, деяка відраза, взаємна відчуженість і віддаленість, які при першому ближчому зіткненні негайно переходять у ненависть і боротьбу. Ще із старовини полікультурність була базовою характеристикою міської культури. У зв'язку з цим стає ясным, що поліетнічність і полікультурність – це європейська спадщина античного полісу.

Висновки. В утворенні духу міста Зіммель виділяє дві стадії. Перша стадія соціокультурних змін полягає в утворенні відносно невеликого кола, що рішучо відокремлене від сусідніх, чужих або ворожих кіл та, проте, ще тісніше замикається в самому собі; воно надає кожному окремому членові тільки обмежене поле для розвитку своїх особистих якостей для вільної, за власною відповідальністю, діяльності. Такий початок політичних і сімейних груп, партій, релігійних громад; самозбереження дуже юних суспільств вимагає строгого обмеження і централізованої єдності тому не може дозволити індивідові свободу і своєрідність внутрішнього й зовнішнього розвитку. Від цієї стадії соціальна еволюція розходиться одночасно у два різні боки. Оскільки група росте, – чисельно, за простором, значенням і життєвим змістом – остільки слабшає її безпосередня внутрішня єдність; одночасно з цим індивід отримує свободу діяльності більшою мірою, ніж її давала первинна ревнива замкненість, і стає своєрідним і винятковим, чому сприяє розподіл праці у групі, що розрослася. За цією формулою відбувався розвиток держави і християнства, цехів і політичних партій, незліченної безлічі різних інших груп, хоча, звичайно, особлива сила і умови значно модифікували загальну схему.

Так був відкритий шлях до створення невеликих груп і співтовариств, до яких індивід залучається залежно від своїх приватних інтересів. Це, у свою чергу, привело до зміни форми організації громадського порядку, який тепер претендує на принципи рівності, взаємного визнання, мирного співіснування і терпимості. Маленьке місто як у давні часи, так і у середні віки, окреслило межі буття особи, – її пересування і зовнішніх стосунках, її самостійності та внутрішній диференціації, – межі, у яких сучасна людина задихнулася б: житель великого міста, що переселився у маленьке, і нині почувається ніяково. Чим менше коло, що становить наше середовище, чим вужчі межі стосунків з іншими, тим більше людина стежить за поведінкою, життям, думками іншої, тим швидше кількісна або якісна своєрідність зруйнувала б рамки цілого.

References

1. Avhustyn, B. (1996). Pro hrad Bozhyu [About the city of God]. Moscow, Russia: Orbita, 2712.
2. Andreyev, Y. V. (1994) Grecheskiy polis bez byurokratii i literatury [Greek policy without bureaucracy and literature]. Hyperboreus, 1: 9-18.
3. Veber M. (1994). Izbrannoye [Favorites] . Moscow, Russia: Urist, 376.
4. Zimmel G. (2002). Bol'shiye goroda i dukhovnaya zhizn' [Big cities and spiritual life]. Logos, 3-4: 20-48.
5. Zombart, V. (1994). Burzhua [Bourgeois]. Moscow, Russia: Science, 443.
6. Yastrebitskaya, A.L. (1995). Srednevekovaya kul'tura i gorod v novoy istoricheskoy nauke [Medieval culture and the city in the new historical science]. Moscow, Russia: Prognoziz, 245.

РЕМИНИСЦЕНЦИЯ ГОРОДСКОГО КОДА В ТРАНСФОРМАЦИИ ЗАПАДНОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ

Т. М. Мисюра

Аннотация. *Статья посвящена анализу урбанистической среды. Рассматривает новоевропейские коннотации в культурном бытии западного города. Поскольку городское население растет, – численно, в пространственном значении и жизненном содержании – ослабевают его непосредственное внутреннее единство; одновременно с этим индивид получает свободу деятельности в большей степени, чем ее давала первичная замкнутость, и становится своеобразным и исключительным, чему способствует разделение труда в группе людей, которая стала больше.*

Ключевые слова: *городская культура, полис, мещанин, торговля, экономия как добропорядочность, квинтесенция мировоззрения.*

REMINISCENCE OF URBAN CODE IN TRANSFORMATION OF WESTERN CIVILIZATION

T. M. Misura

Abstract. *The article is devoted to the analysis is of the urban environment. Considers the modern European connotations in the cultural life of the western city.*

As the urban population grows, numerically, in space, meaning and life content, its immediate internal unity weakens; at the same time, the individual receives the freedom of activity to a greater extent than the primary isolation gave her, and becomes peculiar and exceptional, which is promoted by the division of labor in a group of people that has become larger.

Keywords: *urban culture, polis, trade, economics as integrity, quotation of worldview.*

УДК 1: 3+17

СПІВВІДНОШЕННЯ ЕГОЇЗМУ ТА АЛЬТРУЇЗМУ ЗА АНАЛІЗУ МОРАЛЬНИХ ПІДВАЛИН У СУЧАСНОМУ СВІТІ

П. І. КАРПІНСЬКА, аспірантка* кафедри філософії,
ORCID 0000 0002 0584 3184

**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**

E-mail: polinaterija@gmail.com

Анотація. У статті аналізуються поняття «альтруїзму» та «егоїзму», їхні визначення та типи. Спроба з'ясування дилеми «егоїзм-альтруїзм» у філософсько-історичній думці. Зокрема, досліджується взаємодія цих понять в теорії й практиці, домінування одного з яких у практичній діяльності веде до негативних наслідків. Особлива увага пошуку “золотої середини” у співвідношенні «альтруїзм-егоїзм».

Ключові слова: *егоїзм, альтруїзм, мораль, добро, зло, мотиви*

Актуальність. Питання співвідношення егоїзму та альтруїзму, що досліджувались філософами упродовж століть, починаючи від Платона та Аристотеля, сьогодні не тільки не втратили актуальності, а й набули ще більшої вагомості. Під час аналізу моральних підвалин сучасного суспільства, для того, щоб краще зрозуміти співвідношення егоїзму та альтруїзму, необхідно розглянути його більш широко, виходячи за рамки між індивідуального спілкування, у взаємодію між спільнотами, соціальними групами і державами.

Поняття «егоїзму» та «альтруїзму» не такі однозначні, як прийнято вважати. Протистояння понять «альтруїзму» і «егоїзму» не відповідає простій схемі протистояння добра і зла в людині, хоча ці поняття і формуються історично на її базі як ставлення людини до людини: або жорстоке – егоїстичне (зло), або співчутливе – альтруїстичне (добро). Але, як відомо, далеко не завжди людина існує в режимі цих крайнощів. Точно так само, як не буває в людському соціумі «однозначно білого і однозначно чорного», «однозначно поганого і однозначно хорошого», «однозначного зла і однозначного добра». У сучасному суспільстві егоїзм і альтруїзм тісно сплетені, одне не існує без

---

* Науковий керівник – кандидат філософських наук, доцент І. М. Савицька